

зору феноменології, вони є реаліями людської свідомості і входять у реальний чи віртуальний світ людської культури. Метафора сприйняття світу в такому спектрі запитань стає основою для відповідей і для їх подальшого розбудування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / Ж. Делез, Ф. Гваттари. – Санкт-Петербург, Москва : Институт экспериментальной социологии, Алетея, 1998. – 261 с.
2. Слотердайк П. Сферы. Макросферология. – Т.2. Глобусы / П. Слотердайк. – Санкт-Петербург : Наука, 2007.– 1017 с.
3. Габермас Ю. Постметафізичне мислення. Філософські статті / Ю. Габермас // Філософія освіти. – № 1-2, (9) 2010. – С. 68-102.

Древаль Ю.Д.

Національний університет цивільного захисту України

Лінецький Л.М.

*Національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА

Державне будівництво у загальному розумінні означає і сферу соціального чи державного управління, і систему правових норм, які закріплюють і регулюють комплекс політичних, соціально-культурних, економічних, правових та організаційних структур, форм, методів діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування. Водночас це і наука, що являє собою систему узагальнених знань про організацію роботи органів публічної влади.

Перед наукою державного будівництва стоять складні завдання, що пов'язані з формуванням нової та більш демократичної системи публічної влади, спрямованої не лише на повноцінне ствердження ефективних відносин між органами державної влади, але і на повноцінне забезпечення прав і свобод людини. Відтак і державотворення має тлумачитися як процес розбудови та вдосконалення такої системи влади, яка окрім іншого і має забезпечити реалізацію прав і свобод людини.

І в цьому сенсі не оціниме значення має відводитися принципів верховенства права (rule of law), якому належить чільне місце в сучасних політико-правових системах та в доктринах державного будівництва. Цей принцип фіксується в більшості міжнародно-правових актів, присвячених правам і свободам людини і громадянина. Все частіше він наводиться і в національних конституціях та стає підвалиною для здійснення судочинства в багатьох країнах (див. з цього приводу зміст ст. 8 Конституції України, а також ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України).

Прийнято вважати, що концепція верховенства права почала формуватися в епоху Відродження і Реформації, та завдячує суттєвому обмеженню державної влади та деспотизму. Проте, звичайно, корені бажань та сподівань людей домогтися особистої свободи та захиститися від посягань держави сягають багатьох століть і навіть тисячоліть. Англійські дослідники, наприклад, відлік конкретних здобутків у

сфері прав і свобод людини небезпідставно пов'язують з Великою Хартією Вольностей.

Власне термін «верховенство права» увів у науковий обіг англійський вчений і політичний діяч Д. Гаррінгтон, який у середині XVII ст., характеризуючи республіку як форму врядування, вважав, що цей термін позначає врядування у тій державі, де панує «імперія законів, а не людей». Авторство ж концепції верховенства права належить його співвітчизникові А. Дайсі, який спирався на опрацьований його попередниками принцип верховенства розуму. У 1885 р. в роботі «Введення у дослідження права конституції» він пов'язав зміст поняття «верховенство права» зі старовинним фразеологізмом: «*La ley est le plus haute inhéristance que le roy ad; car par la ley, il même et toutes ses sujets sont rulés*» (Закон є найціннішою спадщиною, яку отримує король, оскільки він і всі його васали керуються законом) [1, с. 48].

Поступово проблематика верховенства права в різних варіаціях стала опрацьовуватися і в інших країнах. Так, упродовж XVIII–XIX ст. у Німеччині формувалася теорія правової державності (*rechtsstaatlichkeit*), яка з часом стала використовуватися з метою протиставлення правової держави (*rechtsstaat*) та поліцейської держави (*polizeistaat*). У Франції зазначена концепція розвивалася на основі принципу законності і верховенства норми права (*le principe de legalite et suprematie de la regle de droit*), з часом також концентруючись у понятті правової держави (*l'État de droit*).

На сьогодні терміни «*rule of law*», «*rechtsstaatlichkeit*» та «*l'État de droit*» досить часто використовуються в якості синонімічних, по суті позначаючи одну й ту ж концепцію, в основі якої є захист прав людини як найвищої соціальної цінності.

Як слушно зазначають Д. Юзова та В. Цимбалюк, «для того, щоб віднайти нові та запустити вже існуючі механізми забезпечення принципу верховенства права, слід відійти від застарілого правового мислення та сформувати сучасне неопозитивне мислення, що базується на природному типі праворозуміння, яке не обмежується трактуванням права як системи норм, встановлених або санкціонованих державою, а розглядає його як загально гуманістичну цінність, інститут, що стоїть на сторожі особистості, її прав і свобод, силу, здатну “приборкати” саму владу, захистити громадянина від її свавілля. Лише за цієї умови втілення принципу верховенства права стане можливим [4, с. 40].

У цьому сенсі предметом детального аналізу все частіше виступає категорія «невід'ємні права». При цьому О. Пушкіна вважає за необхідне особливо наголосити на тому, що роль доктрини природного права полягає не стільки у виділенні тих чи інших прав людини (адже про право на життя, право на свободу думки, право на власну громадянську позицію писали ще античні мислителі та юристи), скільки у запропонованому способі їх обґрунтування, коли вони набули ознак невід'ємності та невідчужуваності [3, с. 18].

Спроба узагальнення наявних здобутків у сфері захисту прав людини та певної уніфікації поняття «верховенство права» зроблена Венеціанською Комісією Ради Європи. У її звіті сказано, що верховенство права є основоположною цінністю, яка охоплює сукупність таких формальних та матеріальних ознак, які передбачають консенсус верховенства права і правової держави:

- 1) законність (що включає прозорий, підзвітний і демократичний процес прийняття законів);
- 2) правова визначеність;
- 3) заборона свавілля;
- 4) доступ до правосуддя (яке здійснюється незалежними і неупередженими судами, у тому числі судовий перегляд адміністративних актів);
- 5) дотримання прав людини; б) недискримінація і рівність перед законом [5].

Універсальний підхід до тлумачення принципу верховенства права запропонував професор Колумбійського університету Дж. Раз, який виходячи із загальних прав людини у світовому порядку, зосередив увагу на чотирьох основних тезах:

- 1) об'єктом прав є цінність (цінне для володаря прав);
- 2) володіння правом є цінністю для володаря прав (тобто право є цінністю);
- 3) право одного обмежує свободу інших, тобто обумовлює певні обов'язки: створювати можливості або не заважати володарю прав володіти правом і об'єктом права (обов'язки поважати право);
- 4) володар прав безпосередньо реагує на дотримання або порушення своїх прав, проте встановлення і захист прав не належить виключно володарю прав: це також здійснюється суспільною культурою і правовими інститутами (володар прав може відмовитися від своїх прав, проте існують права, від яких неможливо відмовитися – це певні основні свободи або права людини) [2, с. 290].

Отже, реалізація принципу верховенства права має надзвичайно важливе значення для теорії і практики державного будівництва. У даному разі має йтися не лише про формальну наявність незалежного судочинства чи чітко зазначених стосунків між представниками гілок влади, але і про ствердження такої моделі влади, яка дозволить надійно захищати права і свободи людини як найвищої соціальної цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія політичної думки / за ред. Девіда Міллера; пер. з англ. за ред. Наталії Лисюк. Київ: Дух і літера, 2000. 472 с.
2. XXIV Конгрес із філософії права і соціальної філософії «Глобальна гармонія та верховенство права». *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 289-302.
3. Пушкіна О. Невід'ємні права людини у контексті розвитку доктрини природного права. *Юридична Україна*. 2005. № 6. С. 12-18.
4. Юзова Д., Цимбалюк В. До питання вдосконалення механізмів забезпечення принципу верховенства права в Україні. *Правова інформатика*. 2006. № 4 (12). С. 40-43.
5. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011), CDLAD(2011)003rev (article 41) URL.: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents>